

Op 20 maart 2017 lees ik in de NRC een groot interview met Isabel van Boetzelaer ter gelegenheid van het verschijnen van haar boek *Oorlogsouders: Een familiechroniek over goed en fout in twee adellijke families*. In het boek speelt haar vader, Willem baron Van Boetzelaer, een rustige stille man, een grote rol. Hij neemt in 1940 vrijwillig dienst bij de Waffen-ss, daartoe overgehaald, legt de dochter uit, door zijn toenmalige NSB-schoonfamilie. Twee jaar lang vecht Willem van Boetzelaer aan het Oostfront, maar daar zat een ideaal achter: voor de adel was het communisme een groot gevaar. Over die jaren vertelt de schrijfster hoe haar vader een zwaargewonde en om water kermende Russische soldaat uit zijn lijden verlost zónder hem eerst te drinken te geven, want anders 'had hij hem niet meer durven doden'. En ze vertelt over de juichende ontvangst van Willem van Boetzelaers ss-divisie in de Oekraïne. Maar niets over de bezetting zelf, niets van wat zich daar en toen heeft afgespeeld. En niets over degenen die de jonge Rus hebben neergeschoten. Ik lees wel het indirecte verwijt dat hij door zijn kameraden zwaargewond is achtergelaten...

Een filmsterachtige foto van freule Van Boetzelaer siert de linkerpagina van de krant, op de rechter een volle bladzijde tekst.

De laatste oorlogsjaren, vervolgt de schrijfster van *Oorlogsouders*,

is Willem van Boetzelaer werkzaam bij een eenheid van de Sicherheitsdienst in de rang van ss. Unterscharführer. Maar met de Jodenvervolging, zo vertelde haar moeder haar, had hij niets te maken. Als hij iets met de kampen te maken had gehad, was zij niet met hem getrouwd. Isabel van Boetzelaer realiseert zich niet dat haar vader, in dienst van de Sicherheitsdienst, eraan meewerkte dat tallozen wel naar die kampen werden gedeporteerd.

Er wordt ook niet naar gevraagd.

In 2008, gaat het interview verder, zag mevrouw Van Boetzelaer *The Pianist* van Roman Polanski, een film over de geschiedenis van een Joodse pianist die het getto van Warschau overleeft. Een krankzinnig verhaal, zegt ze. Ze legde een onmiddellijke link naar het eveneens krankzinnige oorlogsverhaal van haar eigen ouders, en reisde af naar Baden-Baden in Duitsland, waar haar vader en moeder inmiddels woonden. Ze liet hen vertellen over die jaren.

De bronnen voor haar boek *Oorlogsouders* zijn onder meer die familieverhalen plus de dossiers in het Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging met informatie over Van Boetzelaers collaboratie tijdens de oorlog.

Willem van Boetzelaer had de pech, zegt de schrijfster, op het verkeerde moment in de verkeerde kringen te zitten. Ze gaat eraan voorbij dat zich in die kringen ook zijn stiefbroer bevond, die zich al aan het begin van de oorlog aansloot bij een verzetsgroep en de bevrijding niet zou meemaken.

Ik leg de krant op tafel en sla hem dicht, mijn vlakke hand strijkt het blad glad. Vragen komen op. Of de interviewster wellicht weinig weet over de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog en de Shoah en daardoor aan haar voorbijgaat wat er wringt in dit verhaal.

Vragen blijven opkomen, mijn verwondering groeit. Ten slotte mail ik, voor het eerst van mijn leven, een brief naar de NRC.

Op 22 maart 2017 wordt mijn brief op de opiniEPagina geplaatst.

I

Het is 12 december 2017. Zoals afgesproken staan ze 's morgens om halfelf voor mijn deur, de regisseur en de cameraman.^{1*} Ik heb mijn winterjas al aan en, op aanraden van een vriendin, mijn allerwarmste shawl om. We schudden elkaar de hand. Dan is het zover. Ik ga naar buiten, sluit de voordeur af.

De auto staat bij de hoek. Glibberend over opgevroren sneeuwresten lopen we er gedrieën heen. De regisseur opent het voorportier voor mij maar ik weiger beleefd. Ik wil achterin zitten, en het liefst niet hoeven praten. De hemel is strakblauw, de sneeuw reflecteert het licht, het licht is schel. De cameraman en de regisseur zijn tevreden, mooi weer vandaag, zeggen ze, goed licht en ze knikken elkaar betekenisvol toe. Ze waren al eerder bij mijn huis, vermoed ik, en hebben in de auto gewacht want het was op de seconde af halfelf geweest toen ze aanbelden, ze vonden het misschien onbeleefd vroeger te komen.

Het doel van onze reis, Cromvlietkade 58 in Rijswijk, beklemmt me. Het is een uur rijden, zonder files althans. Ik ben daar nooit terug geweest.

* Voor noten zie p. 129.

Inmiddels zijn we de stad al uit. Over de weilanden ligt een laagje sneeuw, ook de bomen zijn wit, net als de daken van de verspreid liggende boerderijen en voor de zoveelste keer vraag ik me af hoelang de vlokjes nog ongeschonden uit de hemel zullen neerdwarrelen, stil en sprookjesachtig en niet grijs en vervuild.

De regisseur draait zich vanaf de voorbank naar me toe, een vriendelijke, al wat oudere man, maar jonger dan ik, met een groot rood gezicht en een witte kuif, zijn onschuldige blauwe ogen glimlachen. Gemoedelijk babbelt hij over dit en dat, maar niet over wat ik zo zal moeten doen, nog niet. Nou ja, zoveel bijzonders staat me ook niet te wachten. Op de Cromvlietkade zal ik stilstaan voor de deur van nummer 58 en langs de gevel omhoogkijken naar het dak. Of preciezer, ik zal op ongeveer vijftig meter afstand over de kade naar dat huis toe lopen, stilhouden voor de deur en omhoogkijken. Daarna zal ik me omdraaien en naar de stoeprand gaan waar, inmiddels drieënzeventig jaar geleden, een auto van de Sicherheitspolizei² wachtte, met daarin Johannes Krom en nog een collaborateur. Het kan Zinkhaan zijn geweest, of Van Baarle, misschien Van der Werff, maar in elk geval was daar Johannes Krom met nog een collega. Misschien waren het er meer. Ze kwamen mijn ouders arresteren.

Ik hoop maar dat de stoep daar niet al te glad is, ik wil beslissend met ferme stappen op het huis toelopen en niet angstig, bang voor uitglijden en vallen.

Het begint warmer te worden in de auto en ik trek mijn handschoenen uit. De cameraman rijdt rustig, bijna achte-

loos met één vinger aan het stuur. De kabbelende stem van de regisseur en de witte schoonheid van het landschap buiten doen me goed en schenken moed. Ik denk dat het wel zal lukken straks, dat ik het wel kan. Toch is het een opoffering, ik ben me daarvan bewust. Het woord 'opoffering' heb ik al eerder uitgesproken tegen de regisseur en de cameraman en ze hebben me begrepen, dat denk ik tenminste. Er is een tegenbeeld nodig voor hun documentaire in wording en dat tegenbeeld kan ik leveren. Oorspronkelijk ging hun documentaire alleen over Isabel van Boetzelaers *Oorlogsouders*. Ze maakten al eerder vele opnamen van haar, de dochter van een dader. Maar nu hebben zij het beeld nodig van de dochter van slachtoffers. Van mij in dit geval. Ik haat het woord 'slachtoffer', maar kan er niet onderuit.

Ik vind het prettig achterin, ik zou willen dat het uren rijden was van Amsterdam naar Rijswijk, dat we eindeloos door het smetteloze landschap blijven glijden met de voortkabbelende stem van de regisseur die zich half naar me heeft toegewend en vanaf de stoel voorin zo vriendelijk praat.

En dan rijden we de nieuwbouwwijken van Rijswijk binnen, en vandaar door naar het oudere deel. We zwijgen. Ook de regisseur. Af en toe geeft hij de cameraman een aanwijzing, meer niet. Op Google Maps hebben ze de plaats al gelokaliseerd, het is aan het water en er is een parkje vlakbij.

Nooit heb ik aan water gedacht, ik heb me ondanks die naam altijd een gewone straat voorgesteld, maar wanneer we rechtsaf de Cromvlietkade op rijden, strekt zich aan mijn linkerhand een breed water uit met aan de andere oever fa-

brieksterreinen zover het oog reikt. Over dat wijde water moeten mijn ouders hebben uitgekeken en over weilanden en boerderijen daarachter toen zij op nummer 58 ondergedoken zaten met mij. Althans de luttele maanden vlak voor de arrestatie die we onder dat vreemde dak als gezin bijeen waren. Mijn moeder, realiseer ik me, mijn vader mocht niet dicht bij de ramen komen, hij was erg donker van uiterlijk.

De cameraman parkeert de auto vlak bij nummer 58 en dan valt me een bord op met witte letters, 'Den Haag', lees ik. Den Haag en Rijswijk liggen blijkbaar tegen elkaar aan. Een deel van de Cromvlietkade hoort bij Rijswijk, lijkt het, een ander deel bij Den Haag, misschien was dat toen ook al zo. Hier, denk ik, heb ik bijna twee jaar lang onder een valse naam 'gewoond'.

De regisseur staat al naast de auto en opent het achterportier, ik stap uit en ben terug op de plaats delict. Het doet me niets, ik heb het alleen maar koud.

Terwijl ik de handschoenen over mijn vingers schuif, zie ik vlak voor me 'de' deur, een groengelakte voordeur. En de koperen cijfers 5 en 8 iets schuin boven elkaar in een poging tot speelsheid. Links een kleine erker, op de vensterbank een vierkante tegel met blauwe letters waarop een tekst in het Spaans. Meegenomen van een vakantie, of wonen hier nu Spaanstaligen? Ik registreer alleen, ik voel niets. Met opgetrokken schouders duw ik mijn kin dieper in de zachte warme wol van mijn shawl, gelukkig maar dat ik die heb omgedaan. Er is geen naambordje, wie weet was er in de oorlog evenmin een naambordje. Voor de veiligheid. Hoewel, wat kon het voor kwaad, toen woonden hier gewone, niet-

Joodse Hollanders: Cees en Tine Hos-de Leede, vrienden van mijn ouders. Er hangt kerstversiering aan de deur, enkele dennentakken rondom een vuurrode klok met klepel, de takken geuren. Achter de ramen van de kleine erker is geen leven te bekennen, de bewoners zijn vast elders aan het werk... De stem van de regisseur roept me en ik weet weer waarom ik hier ben. Of ik daar wil gaan staan, hij wijst naar de stenen toegangspoort van het parkje, en vandaar teruglopen naar de deur. En dan omhoogkijken.

Langzaam loop ik langs de gevels, verwijder me met elke stap steeds verder van de cameraman en de regisseur. Bij de ingang van het parkje draai ik me om en blijf staan. Het blonde gezicht van de cameraman is half verborgen achter de enorme lens, hij lijkt deel geworden van de camera die zwaar op zijn schouder rust. De regisseur knikt.

Zoekend naar droge plekken tussen de opgevroren sneeuw begin ik op hen toe te lopen.

's Middags word ik thuis afgezet. De regisseur en de cameraman gaan nog even mee naar binnen om gezellig iets te drinken. Ook willen ze filmmateriaal kopiëren, oude opnamen van de bruiloft van mijn ouders die onlangs zijn teruggevonden en overgezet op dvd. Wellicht zijn ze bruikbaar voor hun documentaire.

Een halfuur later, nadat ik de voordeur achter hen heb gesloten, zoeken mijn handen even houvast aan de deurpost. Dan loop ik door de gang terug naar de woonkamer en kruip weg in de fauteuil van mijn man.

Hoelang ik daar heb gezeten weet ik niet, maar ineens

was het donker buiten. Ik heb het licht aangestoken en de gordijnen gesloten.

2

Het was me die dag niet opgevallen. Pas enkele dagen na het bezoek met de regisseur en de cameraman aan de Cromvlietkade realiseer ik het me, de stoep daar was uiterst smal, net als de rijweg. En de strook gras naast het water niet al te breed. Mijn moeder kon nooit onopgemerkt van de overkant hebben toegekeken hoe haar baby – ik – door een vreemde aan Tine Hos werd overhandigd. Mijn moeder kon niet aan de overkant hebben staan kijken zonder dat het opviel en zij ontdekt werd; een eenzaam figuurtje voor het wijde water, een vrouw met een persoonsbewijs waarop de J van Jood stond afgedrukt. Het is mogelijk dat ze bij de hoek haar achtervolging al had opgegeven om vandaar voorzichtig de straat in te turen. Mocht zij vanaf de andere kant zijn gekomen, dat kan natuurlijk, en zich half-en-half verborgen heeft gehouden achter de stenen toegangspoort van het kleine park vlakbij (waar ze allang niet meer binnen mocht), dra-
lend alsof ze een bankje zocht om even uit te rusten als een gewone Nederlandse vrouw, en wat naar de planten en bloemen te kijken, zou dat niet zo in het oog zijn gelopen. Het was toen inmiddels zomer. Ik ben geboren begin november 1941. Acht maanden later, juni '42, werd ik naar Cees en Tine Hos gebracht. Waarom mijn moeder toen niet bij me bleef, weet ik niet precies.

Hoe dan ook, mijn moeder heeft gezien hoe haar baby op het juiste adres aan de juiste mensen werd afgeleverd. Dat heeft ze me later meermalen verteld.

In de brievenbus van het appartement waar ik tot dan toe met haar en moeke, mijn oma, had gewoond en met nog enkele andere familieleden – mijn vader hield zich elders verborgen als gevolg van verraad van zijn verzetsgroep – was die dag een oproep gevallen met het bevel zich te melden voor deportatie naar Westerbork. Nauwelijks had mijn moeder de brief gelezen of ze was naar de buurvrouw beneden gerend. Of zij haar baby alstublieft naar vrienden in Rijswijk zou willen brengen. De buurvrouw weigerde.

Mijn moeder gaf niet op, praatte op de buurvrouw in, werkte op haar gemoed, zij waren toch christenen, was het niet een christenplicht je naaste bij te staan...

Jaren later, luisterend naar mijn moeders verhaal, zag ik de beelden die haar woorden opriepen. Mijn nog zo jonge moeder beneden op de stoep, de deur van de buurvrouw op een kier, achter die kier – zo stelde ik het me voor – het afwerende gezicht van de buurvrouw met smalle, uit angst toegeknepen mond, angst in haar ogen. Mijn moeder orend, alle argumenten denkbaar uit de kast halend en ten einde raad. De deur die uiteindelijk, ze kan het al bijna niet meer geloven, wat verder openkiert, de fluisterstem van de buurvrouw, goed dan, ik haal mijn jas, ik haal mijn tas, waarop mijn moeder halsoverkop naar boven snelt, de baby uit de wieg haalt en weer naar beneden rent, de straat op waar, tot haar onuitsprekelijke opluchting, de buurvrouw